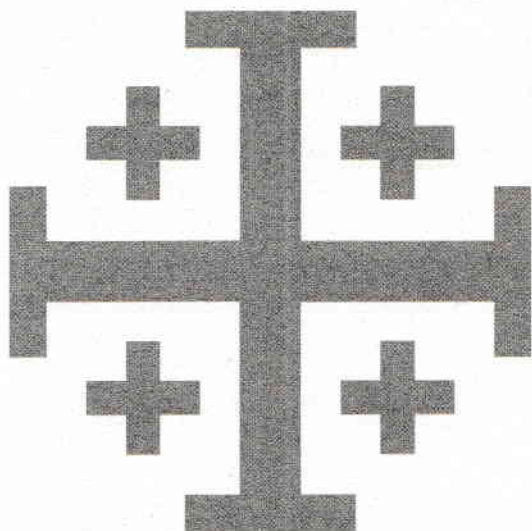

LARS BROWN WORTH

CRUCIADELE

O istorie a luptelor pentru
Țara Sfântă

Traducere din limba engleză de
Alexandru Floroiu

<i>Personajele</i>	ix	
<i>Lista hărților</i>	xv	
<i>Prolog: Yarmuk</i>	xvii	
Capitolul 1	Pana și spada	1
Capitolul 2	Cruciada Calicilor	18
Capitolul 3	Cruciada Principilor	38
Capitolul 4	Marșul cel lung	59
Capitolul 5	Antiohia	67
Capitolul 6	Ierusalimul de aur	84
Capitolul 7	Outremer	99
Capitolul 8	Câmpul Sângelui	115
Capitolul 9	Se-adună norii	126
Capitolul 10	Văpaia din Clairvaux	134
Capitolul 11	Cruciada Regelui	142
Capitolul 12	Marșul prostiei	155
Capitolul 13	Saladin	163
Capitolul 14	Cruciada a III-a	174
Capitolul 15	Inimă de Leu	182
Capitolul 16	Mistuiți de patimă	197
Capitolul 17	Cruciada Copiilor	216
Capitolul 18	Cruciada a VI-a	230
Capitolul 19	Cruciada a VII-a	241

Capitolul 20 Preotul Ioan

250

Capitolul 21 Ultima cruciadă

256

Epilog: Urmările cruciadelor

267

Bibliografie

275

CAPITOLUL 1

PANA ȘI SPADA

*„O rasă blestemată, întru totul înstrăinată de Dumnezeu,
...a invadat cu brutalitate pământurile creștinilor...”*

Urban al II-lea la Clermont

În 1093 a sosit, în sfârșit, momentul pe care împăratul Imperiului Bizantin, Alexie I, îl așteptase încă de la urcarea pe tron. Marele inamic musulman era dezbinat și slăbit; un singur efort susținut ar fi fost de ajuns pentru ca prosperitatea și pacea – două lucruri care lipsiseră de generații întregi – ar fi putut fi atinse.

La momentul încoronării sale, în 1081, cu un deceniu în urmă, Alexie promisese să refacă prosperitatea imperiului, deși părea mult mai probabil că va asista, de fapt, la colapsul său final. De peste patru sute de ani, Bizanțul, partea răsăriteană a vechiului Imperiu Roman, fusese sub un asediu constant. La momentul venirii pe lume a lui Alexie, adică la jumătatea secolului XI, atacurile neconținute ale musulmanilor redusese războiul bizantin, cândva întins aproape în jurul întregii Mediterane, la doar o mică parte a actualelor teritorii ale Turciei și Greciei. Umiliința supremă pentru creștini se produsese în 1071, cu zece ani înainte de urcarea lui Alexie pe tron. Turcii, un grup de noi invadatori din Asia Centrală, măcelăriseră armata bizantină în îndepărtatul și izolatul oraș armean Manzikert și îl capturaseră pe împărat, cu toată suita acestuia. Sultanul victorios și-a pus piciorul, încălțat cu un papuc aurit, pe gâtul împăratului de parcă umilitul suveran bizantin ar fi

fost doar un scăunel ceremonial, iar turcii – după cum scria cronicarul bizantin contemporan, Mihail Psellus – s-au revărsat asupra Asiei Mici ca „o viitură copleșitoare”¹.

Frontiera estică se prăbușea, în ruine, dar și granița vestică a imperiului era sub asediu. Aventurieri normanzi, descendenții vikingilor care se stabiliseră în Franța, pătrunseseră în Peninsula Italică, tentați de pământurile mănoase, ușor de dobândit. Conduși de remarcabilul Robert Guiscard și de uriașul său fiu, Bohémond, normanzii au cucerit sudul Italiei fără să întâmpine aproape nicio rezistență. În 1081, au traversat marea, ajungând în Grecia, iar în câteva luni se aflau la o azvârlitură de suliță de Constantinopol. Singura întrebare care părea să se mai pună era dacă imperiul urma să fie cucerit de normanzi sau de turci.

Tocmai această înlănțuire de dezastre l-a adus pe Alexie pe tron. Bătrânul său predecesor, care avea aproape 80 de ani și era prea extenuat ca să mai opună vreo rezistență, fusese trimis fără mari probleme la o mănăstire. Să înfrunte doi adversari, fără să se poată baza pe o oaste de încredere, constituia o provocare extrem de dificilă, dar, printr-o combinație de diplomație, îndrăzneală și câteva daruri bănești oferite la momentul oportun, Alexie a reușit să stopeze colapsul aparent iminent.

În cei paisprezece ani care au urmat, el s-a străduit neîncetat să stabilizeze frontierele și să dea supușilor săi măcar impresia prosperității. Încet, dar sigur, schimbarea s-a produs. O serie de sultani turci slabi ajunși pe tron în Asia Mică au scăpat de sub control emirii care le erau vasali, iar în 1095 sultanatul deja se dizolvase în mare parte, lăsând în urma sa o sumedenie de emirate care se războiau între ele.

Acesta a fost momentul – susținut cu aur bizantin plasat cu mare grijă – pentru care se pregătea Alexie. Acum, când principala sa inamic era dezbinat și slab, el putea lansa o contraofensivă cu care să-i scoată pe turci din Asia Minor, reparând stricăciunile

¹ „Asia Minor” e un termen care, inițial, se referea la provincia romană Asia, evanghelizată de Sfântul Apostol Pavel. Ea cuprindea o mare parte a Turciei de azi, Asia Minor fiind, mai mult sau mai puțin, echivalentă cu „Anatolia”.

provocate la Manzikert. O asemenea oportunitate uriașă ar fi putut să nu se mai ivească niciodată.

Din păcate însă, armata lui Alexie nu era suficient de numeroasă și de instruită pentru a profita de șansă. Pierderea Asiei Mici lăsase imperiul fără majoritatea veteranilor săi. Alexie recrutase o armată de mercenari și de proaspeți recruți care arătau impresionant când au mărșăluit prin Poarta de Aur, dar care s-au dovedit a fi inutili pe câmpul de luptă. În prima bătălie în care a condus această oștire împotriva unui inamic bine pregătit, împăratul a fost înfrânt cu ușurință. Două încercări succesive de a reforma armata au dus la același rezultat.

Problema era generată mai puțin de cantitate și mai mult de calitate: mercenarii recrutați de Alexie proveneau din rândurile triburilor barbare învecinate, a căror loialitate față de imperiu era cel puțin discutabilă. Confrunțați cu armatele occidentale, dure și disciplinate, sau cu cele orientale, foarte numeroase, acești mercenari aveau tendința să intre în panică. Dacă Alexie ar fi putut găsi ostași de încredere – chiar și câteva sute ar fi fost suficienți – aceștia ar fi acționat ca un tonic, revigorând determinarea celorlalți soldați imperiali.

Din fericire, o sursă de astfel de oameni se afla la îndemână. Cavalerii occidentali, îmbrăcați în armuri solide, erau aproape invincibili atunci când șarjau călare. Dacă ar fi putut obține un echilibru – angajând un număr de cavaleri îndeajuns de mare cât să amplifice capacitatea de luptă a armatei, dar în același timp suficient de mic ca să-i poată ține sub control – Alexie ar fi putut să alunge turcii de pe teritoriul imperiului.

Singurul detaliu neclar era la cine ar fi putut să apeleze împăratul. Evident, el nu ar fi putut să-i scrie lui Bohémond sau oricărui alt lider normand, cerându-le să-l ajute iar să-și întregească imperiul. De asemenea, nu ar fi putut apela nici la monarhul vreunui dintre puzderia de stătuțe care alcătuiau pe atunci Europa, întrucât era puțin probabil ca oricare dintre aceștia să aibă suficiente resurse ca să-i fie de un real folos. Exista o singură figură cu

suficientă prestanță care știa cui să ceară sprijinul și beneficia de influența necesară ca să se asigure că Alexie va primi acest sprijin. Așadar, împăratul a trimis o solie papei, rugându-l pe acesta să-l ajute creștinește.

Ambasadorii bizantini însărcinați să transmită rugămințile împăratului bizantin l-au găsit pe papa Urban al II-lea prezidând asupra unui conciliu bisericesc în orașul Piacenza din nordul Italiei. Acest conciliu era prima reuniune majoră a pontificatului lui Urban al II-lea, iar suveranul pontif s-a bucurat să vadă că distinși oaspeți din Răsărit veneau să asiste la lucrările conciliului. De regulă, bizantinii refuzau să recunoască autoritatea supremă a Romei, fapt care deja provocase o schismă majoră între ei și Orient¹, așa încât să primească vizita unor reprezentanți personali ai împăratului constituia pentru papă o răsplată plăcută. Fără să ezite, Urban al II-lea și-a invitat oaspeții să vorbească în fața consiliului.

Luând în calcul împrejurările în care se aflau, înțelepții soli bizantini au făcut apel mai degrabă la sentimentele de fraternitate creștină decât la potențialele câștiguri materiale pe care le-ar fi putut oferi, spre a lăsa o impresie cât mai puternică auditoriului. Desigur, ei au făcut, în treacăt, și unele referiri discrete la bogățiile care îi așteptau pe cavalerii creștini în Răsăritul rafinat, dar și-au bazat discursul în special pe prezentarea persecuțiilor și suferințelor pe care creștinii din Orient le aveau de îndurat. După cum descriau invitații cu lux de amănunte, turcii ajunseseră chiar la porțile Constantinopolului. Comunitățile străvechi din Orient, precum Antiohia, locul unde fusese folosit pentru prima oară termenul de „creștin“, fuseseră efectiv inundate sub valurile invaziilor musulmane. Armatele islamice capturaseră deja toate cele șapte biserici menționate în Apocalipsa lui Ioan și, dacă nu erau oprite, urmau să bată curând și la porțile Occidentului. În concluzie, era

¹ În 1054, legații papali l-au excomunicat pe patriarhul Constantinopolului, care, la rândul său, l-a excomunicat pe papă. Acest moment, cunoscut ca Marea Schismă, a provocat o reacție în lanț care a împărțit iremediabil lumea creștină în două: partea catolică (vestică) și cea ortodoxă (estică).

de datorita oricărui bun cavaler creștin să ia armele spre a-și apăra semenii din Orient și a proteja Constantinopolul, marele bastion al civilizației creștine.

Argumentația a fost eficientă, iar în cazul papei Urban al II-lea, ea fusese însământată într-un pământ fertil. Papa a declarat conciliul încheiat și s-a îndreptat spre Franța natală, traversând Alpii. Pe drum, în mintea lui s-a format o viziune grandioasă.

Amenințarea pe care Islamul o reprezenta pentru Europa Occidentală nu era ceva nou. Roma însăși fusese jefuită de o oaste musulmană care venise să prade pământurile italice în secolul IX, iar atunci invadatorii arseseră parțial bazilica Sfântul Petru. Teritoriile creștine din Africa de Nord, vatra Sfântului Augustin și a altor părinți importanți ai Bisericii, fuseseră înghițite de valul musulman, ca și o mare parte din Spania creștină. Acum, când și Bizanțul era copleșit, credința creștină însăși era asediată de Islam pe toate fronturile.

În mod normal, ar fi fost de așteptat ca un rege sau un împărat să ridice spada și să apere creștinismul, dar la momentul respectiv nu exista niciun candidat potrivit pentru aceasta. Autoritatea regală era, practic, o specie pe cale de dispariție în Occident. Din cauza naturii descentralizatoare a aranjamentelor feudale și a păguboasei datini a neamurilor germanice care prevedea ca averea tatălui să fie împărțită între toți fiii, autoritatea unui monarh se extindea rareori mai departe de palatul acestuia. Papa era singurul lider care avea o poziție morală suficient de înaltă încât să conducă o ofensivă împotriva amenințării musulmane.

Idea unei campanii militare pan-creștine fusese exprimată pentru prima oară de predecesorul lui Urban al II-lea, Grigore al VII-lea. Pradă unei efuziuni creștine pline de imaginație, acesta propusese crearea unei armate cu soldați proveniți din fiecare stat al Europei Occidentale, armată care urma să fie pusă sub conducerea sa. Ca un al doilea Moise, papa visa să-i elibereze pe oamenii lui Dumnezeu de sub jugul turcilor, demonstrându-și în mod spectaculos rolul său papal de apărător al credincioșilor.

Grigore murise înainte de a transpune în practică acest vis, dar Urban al II-lea, care îi fusese un confident apropiat, ajunsese acum într-o poziție în care ar fi avut posibilitatea să transforme visul în realitate¹. În cursul călătoriei sale peste Alpi, din vara lui 1095, Urban a întors pe toate părțile această idee și a transformat-o în ceva mult mai amplu decât ar fi putut Grigore să-și imagineze.

CLERMONT

Vizita papei în Franța a fost un fel de revenire pe tărâmurile de baștină. Cu aproape șase decenii în urmă, el se născuse sub numele de Odo din Châtillon, ca fiu mezin al unei familii nobiliare din regiunea Champagne, în nord-estul Franței, bine cunoscută pentru producția de vin. Dar motivul vizitei sale nu era revederea superbelor văi ale copilăriei, ci admonestarea comportamentului scandalos al regelui Franței, Filip cel Iubăreț. Acesta se îndrăgostise de soția contelui de Anjou și nu dovedise niciun fel de discreție, făcând publică aventura galantă. Spre a-și agrava și mai mult faptele, Filip îi aplica reginei un tratament de-a dreptul degradant. Imediat ce aceasta îi adusese pe lume un fiu, suveranul a repudiat-o, pe motiv că era prea grasă, înainte de a-și răpi amanta de la soțul ei. Episcopii francezi au încercat în repetate rânduri să-l convingă să o trimită pe femeie înapoi la contele de Anjou, dar nici măcar amenințarea cu excomunicarea nu l-a putut convinge pe regele îndrăgostit să se răzgândească.

Pentru a aborda această situație și alte abuzuri, papa Urban a convocat un mare conciliu ecleziastic la Clermont, un oraș din regiunea Auvergne din centrul Franței, pentru data de 18 noiembrie. Conciliul urma să țină zece zile. Deși, spre dezamăgirea

¹ În mod ironic, Grigore intenționase inițial să-l lase pe împăratul Sfântului Imperiu Roman, Henric al IV-lea, la conducerea Occidentului, în timp ce el ar fi plecat la război contra musulmanilor. Dar, la scurt timp după conceperea acestei idei, cei doi au intrat într-un conflict violent din cauza controverselor legate de acordarea învestiturii episcopilor. În cele din urmă, Grigore l-a excomunicat pe Henric.

curioșilor, prezența la conciliu era permisă doar clericilor, papa a mai făcut un anunț neobișnuit. În penultima zi a reuniunii, catedrala locală urma să fie deschisă publicului, astfel încât Urban să poată face o declarație de mare importanță.

Anunțul a avut efectul scontat: oamenii din zonele învecinate orașului Clermont s-au îndreptat în număr mare spre oraș, nerăbdători să audă mesajul papei. Emoția așteptării a tot crescut de-a lungul săptămânii, în ciuda vânturilor reci de noiembrie și a obișnuitelor sesiuni clericale începute în zorii zilei și în care au fost condamnate simonia, practica vânzării de obiecte bisericești, căsătoriile preoților și desemnarea episcopilor de către liderii laici. După cum era de așteptat, regelui Filip i s-a cerut din nou să renunțe la amantă. Acesta a refuzat iarăși, așa că a fost excomunicat oficial.

În ziua a noua a conciliului, s-au adunat atât de mulți oameni încât nu ar fi putut să încapă în catedrală. Ca atare, pe un câmp întins, situat dincolo de poarta estică a orașului, a fost construită în pripă o platformă de lemn. Papa Urban al II-lea, care gestionase perfect tot spectacolul, s-a ridicat și a început să vorbească. Iar cuvintele sale au pus efectiv în mișcare întreg continentul european.

Mai degrabă surprinzător, astăzi nu știm *exact* ce a spus în discursul său Urban al II-lea. Deși au supraviețuit patru povești diferite, inclusiv una al cărei autor pretinde că ar fi fost martor ocular al evenimentului, niciuna dintre ele nu se pretinde a fi o redare exactă a cuvintelor rostite de papă. De asemenea, toate aceste texte au fost scrise la câțiva ani după conciliu. Pare mai ușor de crezut că fiecare dintre cei patru autori a scris discursul pe care considerau ei că papa *ar fi trebuit* să-l susțină. În orice caz, deși diferă în detaliile oferite, toate poveștile menționează aceeași idee principală.

Papa Urban al II-lea și-a început discursul oferind detalii legate de condițiile deplorabile în care trăiau comunitățile creștine din Orient. El a repetat îngrijorarea împăratului bizantin legată de tratamentul aplicat creștinilor de către turci, de distrugerea altarelor creștine și de uciderea pelerinilor creștini. Dar, în loc să pună accentul pe Constantinopol, Urban a vorbit despre

Ierusalim, care, în mințile oamenilor din Evul Mediu, constituia centrul lumii, atât la propriu, cât și la figurat.

În timp ce creștinii din Occident se pierdeau în războaie mărunte pe propriile lor teritorii, frații și surorile lor din Ierusalim erau măcelăriți. Orașul Sfânt în care Cristos trăise, murise și înviase se afla sub dominația unui inamic crud și blasfemator. Pe Muntele Templului, musulmanii ridicaseră Domul Stâncii, pe care au gravat o inscripție care-i avertiza pe creștini că trebuie să înceteze a-l mai venera pe Cristos și că „dreptatea adusă de Allah este fulgerătoare”. Lăcașele de cult creștine rămase în picioare fuseseră închise sau ocupate, localnicii creștini erau alungați, iar peleurinii erau adesea tâlhăriți, torturați și omorâți.

Puținii creștini care aleseseră să rămână erau tratați oribil. După cum se exprimă călugărul francez Robert de Rheims, care a consemnat spusele papei Urban al II-lea:

„(Turcilor) le place să ucidă după ce despică trupurile victimelor, le scot un capăt al intestinelor și le leagă de țărugi. Apoi, prin biciuire, ei îi fac pe bieții oameni să alerge în jurul țărugilor până le ajung toate mațele pe jos și mor. Pe unii îi leagă de stâlpi și trag în ei cu săgeți, iar pe alții îi prind, le întind gâturile și încearcă să vadă dacă le pot tăia capetele dintr-o singură lovitură de sabie. Și ce-aș mai putea spune despre felul cumplit în care sunt violate femeile?!”

Prezentând acest tablou de mare impact emoțional, Urban a dat o lovitură de maestru. Cei care se simțeau vinovați de faptele lor (iar viața medievală nu ducea lipsă de vărsare de sânge) puteau acum să-și spele păcatele venind în ajutorul creștinilor din Răsărit. În loc să lupte împotriva semenilor lor, ei puteau merge la război în numele unei cauze drepte și, dacă era să piară în luptă, ar fi lăsat în urmă suferințele vieții pământești și ar fi primit răsplata bogată a Raiului.

¹ Robert de Rheims a fost prezent la Clermont, dar a scris ce a reținut din discursul papei Urban al II-lea cel mai probabil abia două decenii mai târziu.

În partea finală a discursului său, papa Urban al II-lea a adăugat, cu subtilitate, ceva nou doctrinei Bisericii. Încă de pe vremea Sfântului Augustin, din secolul V, gânditorii creștini din Occident predicaseră că unele războaie puteau fi *juste* dacă îndeplineau anumite condiții¹. În schimb, papa sugera altceva. El i-a numit pe membrii auditoriului său „*soldați ai Sfântului Petru*” și i-a însărcinat cu apărarea Bisericii. Luptele obișnuite, date de cavaleri în numele acumulării de pământuri, bogății sau putere, le puneau în pericol sufletele, ei riscând să fie pedepsiți crunt la A Doua Venire a Mântuitorului. Dar eforturile care urmau să fie depuse pentru recucerirea Ierusalimului aveau un țel mareț și puteau purifica sufletele. Cavalerul care urma să poarte crucea devenea *militia Christi*, un cavaler al lui Cristos, și se purifica prin pietate și prin participarea la pelerinaje. Cruciada nu era doar un război, ci *un război sfânt*².

La momentul când papa și-a terminat înflăcăratul discurs, oamenii deja plângeau, copleșiți de durere și emoție, iar strigătele de „*Deus Vult!*” (E voia Domnului!) umpleau câmpia. Aceste strigăte s-au transformat într-un răcnet grozav când reputatul cleric Adhémar de Monteil s-a urcat pe platformă și a îngenuncheat în fața papei. Când Adhémar a jurat să călătorească până la Ierusalim, unul dintre însoțitorii papei a scos două bucăți de pânză roșie și i le-a cusut pe umărul sutanei, în formă de cruce. Atât de mulți cavaleri și mici aristocrați s-au îmbulzit să „ia crucea”, încât oamenii lui Urban al II-lea au rămas fără pânză și au fost nevoiți să sfășie în bucăți veșmintele donate ca să creeze suficiente cruci³.

Reacția electrizantă l-a surprins chiar și pe Urban al II-lea. Ea nu se datora carismei papei, ci unei redeșteptări religioase

¹ Aceste războaie trebuiau să fie provocate de o autoritate legitimă și să fie purtate în numele unei cauze legitime, putând fi organizate doar pentru a repara o nedreptate și doar în ultimă instanță, când toate celelalte soluții dăduseră greș.

² Islamul conține, încă de la începuturile sale, conceptul de *jihad*, război sfânt, dar creștinismul l-a refuzat constant, sub diverse pretexte.

³ În limba latină, sintagma care îi desemna pe cei care depuneau legământ să meargă la Ierusalim era *cruce signati* – cei desemnați prin cruce. De aici provin cuvintele „cruciadă” și „cruciat”.

care cuprinsese Europa încă de la începutul secolului. Frica de Apocalipsă era o constantă a vieții medievale, dar începutul secolului XI părea să fie de mai rău augur decât restul. Trecuse un mileniu de la încarnarea și învierea lui Cristos, iar oamenii aveau tot mai intens impresia că lumea era istovită și se apropia de un final. Era clar că Judecata de Apoi nu era departe.

Pentru a scăpa de senzațiile intense de culpabilitate, mintea medievală se atașa tot mai mult de mănăstiri și de puterea relicvelor sacre. Rămășițele materiale ale unui loc sfânt sau ale unor persoane sfinte – ori obiecte cu care acestea veniseră în contact – puteau pleda în favoarea păcătoșilor. Încă din vremea lui Charlemagne, multe altare adăposteau moaște și relicve, iar venerarea lor rivaliza cu cea a Sfintelor Taine, în viața cotidiană a Bisericii medievale.

Cele mai puternice relicve erau asociate cu Cristos sau cu Sfânta Fecioară, dar se credea că până și cele asociate cu sfinți mai puțin importanți puteau face miracole, fiind deseori puncte focale ale unor pelerinaje. În secolul IX, oasele lui Iacob cel Mare, unul dintre cei doisprezece apostoli ai lui Cristos, fuseseră găsite în Spania, iar creștinii străbăteau sute de kilometri prin teritorii ostile pentru a le vedea. Catedrala din Santiago, unde erau ținute acestea, respinsese atacurile vikingilor și pe ale musulmanilor și chiar și înainte de discursul papei devenise cel mai important lăcaș al creștinătății.

Ca atare, atunci când papa Urban al II-lea a menționat Ierusalimul, el a declanșat un val de entuziasm. Ierusalimul nu era un oraș oarecare, ci locul unde Cristos trăise, murise și se ridicase la ceruri. Dacă hainele care acoperiseră trupurile sfinților erau sfinte, cât de sfânt era orașul în care trăise Isus însuși? Așa cum Cristos era cel mai important om din istorie, Ierusalimul era, la propriu, centrul lumii, la propriu¹.

¹ Pe hărțile medievale care reprezentau Europa, porțiunea de est, adică Orientul, se afla în partea de sus, iar Ierusalimul se găsea în centru. De la aceste hărți provine termenul „orientare“.